

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

9 ЖИЛД, 1 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 9, НОМЕР 1

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 9, ISSUE 1

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

N°1 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-1>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдуғани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвоҳид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухрахон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

1. Сеитов Азамат, Рубенян Ангелина ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КУЛЬТУРНЫХ БРЕНДОВ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ КЫРГЫЗСТАНА С УЧЕТОМ ФАКТОРА УЗБЕКСКОЙ ДИАСПОРЫ.....	5
2. Alikariyev Nuriddin OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI....	12
3. Sabirova Umida OLIY TA'LIM SIFATINI BAHOLASHDA SOTSIOLOGIK MONITORINGNING NAZARIY- METODOLOGIK ASOSLARI.....	21
4. Burxanov Xusniddin MILLIY SAYTLARNING MODERNIZATSIYALASHUV VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI.....	30
5. Dulanbo'yeva Oygul, Xolov Abduqodir AXBOROTLASHGAN JAMIYAT SHAROITIDA KITOB MUTOLAAASI IJTIMOIIY DETERMINANTLARINING NAMOYON BO'LISH SHAKLLARI.....	37
6. Tolipov Abdug'affor MDH MAMLAKATLARIDA VOYAGA YETMAGANLAR ORASIDA HUQUQBUZARLIKLAR IJTIMOIY PROFILAKTIKASINING AMALGA OSHIRISH AMALIYOTI.....	44
7. Alikariyeva A'loxon RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA OLIY TA'LIM SIFATINI BOSHQARISH MUAMMOLARI.....	53
8. Tajieva Dilnoza XOTIN-QIZLAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI "INSON-JAMIYAT-DAVLAT" HAMKORLIGIDA OSHIRISH.....	61
9. Nosirova Marguba THE IMPORTANCE OF NEW SKILLS IN IMPROVING WOMEN'S EMPLOYMENT AND ENTREPRENEURSHIP (UNTIL 2030).....	68
10. Kirgizbayev Turgun O'ZBEKISTON OMMAVIIY DIPLOMATIYASI MARKAZIIY OSIIYODA ISHONCHNI O'RNATISH VOSITASI SIFATIDA.....	74
11. Asanov Xodjaxmet KOGNITIV FANNING SUN'IY INTELLEKT RIVOJIGA TA'SIRIDA IJTIMOIIY SIYOSATNING O'RNI.....	80
12. Kirgizbayev Turgun MARKAZIIY OSIIYODA MA'NAVIIY-SIIYOSIIY BARQAROR MUHITNI TA'MINLASHNING AHAMIYATI.....	92

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Alikariyev Nuriddin,

O'zbekiston Milliy universiteti

Sotsiologiya kafedrası professori, i.f.d.

e-mail: alinur1937@gmail.com

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.18839936>

ANNOTATSIYA

Inson kapitali OTMning raqobatbardosh afzalliklari orasida alohida o'rin tutadi, bu esa oliy ta'lim muassasalarining har bir professor-o'qituvchisi va pedagoglar jamoasining kasbiy muvaffaqiyatini shakllantirish OTM muvaffaqiyati uchun eng muhim shart bo'lib, uni rivojlantirishning samarali strategiya va mexanizmlarini izlab chiqishni dolzarblashtiradi. Maqolaning maqsadi raqamlashtirish davri bilan bog'liq zamonaviy sharoitlarda faoliyat yuritayotgan OTMning inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirishdir. Maqolada ta'lim tashkilotining inson kapitali, uning tarkibiy qismlari, alohida tavsiflari, inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik sharoitlari pedagog xodimning kasbiy o'sishi tizimida innovatsiyalarni amalga oshirishga qo'yiladigan zarur talablar sifatida keltiriladi. Muallif tomonidan OTMning inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirish bosqichlari belgilanib, mazkur jarayon samaradorligida oliy o'quv yurti rahbarining alohida o'rni qayd etilgan.

Kalit so'zlar: inson kapitali, OTM, oliy ta'lim, raqamlashtirish, professor-o'qituvchilar tarkibi, ta'lim sifati, rivojlanish.

Аликариев Нуриддин,

доктор экономических наук, профессор

Национального университета Узбекистана

Кафедры Социологии

e-mail: alinur1937@gmail.com

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

АННОТАЦИЯ

Человеческий капитал занимает особое место среди конкурентных преимуществ университета, что делает формирование профессионального успеха каждого профессора-преподавателя и педагогического коллектива высших образовательных учреждений важнейшим условием успеха вуза и актуализирует поиск эффективных стратегий и механизмов его развития. Целью статьи является формирование и развитие человеческого

капитала университета, действующего в современных условиях, связанных с эпохой цифровизации. В статье в качестве необходимых требований к осуществлению инноваций в системе профессионального роста педагогического работника приводятся человеческий капитал образовательной организации, ее составляющие, отдельные характеристики, организационно-педагогические условия формирования и развития человеческого капитала. Автором определены этапы формирования и развития человеческого капитала университета, отмечена особая роль руководителя вуза в эффективности этого процесса.

Ключевые слова: человеческий капитал, университет, высшее образование, цифровизация, профессорско-преподавательский состав, качество образования, развитие.

Alikariev Nuriddin,
Doctor of Economics, Professor,
National University of Uzbekistan
Department of Sociology
e-mail: alinur1937@gmail.com

HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT FACTORS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ABSTRACT

Human capital occupies a special place among the competitive advantages of the university, which makes the formation of the professional success of each professor-teacher and the teaching staff of higher educational institutions the most important condition for the success of the university and actualizes the search for effective strategies and mechanisms for its development. The purpose of the article is the formation and development of the human capital of the university, operating in modern conditions associated with the era of digitalization. In the article, the human capital of an educational organization, its components, individual characteristics, organizational and pedagogical conditions for the formation and development of human capital are given as necessary requirements for innovation in the system of professional growth of a teacher. The author determined the stages of formation and development of human capital of the university, noted the special role of the head of the university in the effectiveness of this process.

Key words: human capital, university, higher education, digitalization, faculty, quality of education, development.

KIRISH

Professor-o'qituvchilarning professional ishining sifati barcha darajalarda ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini va jamiyat va umuman davlat faoliyatini shakllantiruvchi barcha sohalar uchun kadrlar tayyorlashni belgilaydi. Malakalarning dinamik rivojlanishi, mavjud malakalarning tez eskirishi va raqamli davrda yangi malakalarni ishlab chiqish sharoitida jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan professional mukammallik darajasini, professor-o'qituvchilarning muvaffaqiyatini va o'qitish va tayyorlash sifatini saqlab qolish yangi ta'lim sharoitlarida oliy ta'lim o'qituvchilarining professional rivojlanishini loyihalash va OTM (oliy ta'lim muassasasi) ning inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirish bilan bog'liq masalalarni ta'kidlaydi.

Ta'limdagi raqamli davr inson taraqqiyotining o'zgaruvchan modellari, bilimlarni yaratish, saqlash va tarqatish jarayonlaridagi o'zgarishlar, yutuqlarni baholash va qayd etishdagi o'zgarishlar va ta'lim muassasalarini tashkiliy boshqarishdagi o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. OTM professor-o'qituvchilari ta'limning strategik ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lgan "murakkab" dunyo uchun sifat jihatidan "murakkab" shaxslarni tarbiyalaydigan yangi ta'lim muhitlari va makonlarini yaratish muammosiga duch kelmoqdalar. Texnologik rivojlanishni tezlashtirish kelajakdagi mutaxassislarni tayyorlash formatlarida tub o'zgarishlarni talab qiladi.

Bir tomondan, bu ta'lim mazmuni va formatida maksimal moslashuvchanlikni, kasblararo kompetensiyalarni rivojlantirishni, ikkinchi tomondan, bugungi mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan juda tezkor o'qitish va maqsadli, tor kompetensiyalarga ehtiyojni anglatadi.

OTMlar kelajakdagi mutaxassislarni eksponensial o'sish va bilimlarning tez "parchalanishi" sharoitida; yangi texnologiyalarga asoslangan qadriyatlarni yangicha amalga oshirish zarurati; va mehnat bozorining tobora ortib borayotgan dinamizmi va beqarorligi sharoitida tayyorlamoqda, bu esa hayot davomida tsiklik ta'limni talab qiladi.

Yuqorida OTM professor-o'qituvchilarining ushbu sharoitlarda kelajakdagi kadrlarni tayyorlashga tayyorligi va qobiliyati bilan bog'liq masalalar ta'kidlandi. Professor-o'qituvchilarning bilimlari, ta'limi, amaliy ko'nikmalari, ijodiy va intellektual qobiliyatlari, shuningdek, ularning kasbiy faoliyatida amalga oshiriladigan shaxsiy kontseptual doirasi muhim ahamiyatga ega, chunki ular OTMning inson kapitalini tashkil qiladi.

OTMlarning inson kapitali, birinchi navbatda, oliy ta'limning ma'lum bir mintaqa yoki mamlakatdagi OTM bitiruvchilari orasida sanoat va jamiyat uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar va bilimlarni rivojlantirish orqali inson kapitalini rivojlantirishga ta'siri nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, ilmiy-pedagogik xodimlarning inson kapitali va OTMning inson kapitalining yetukligi raqamli iqtisodiyot uchun raqobatbardosh kadrlarni muvaffaqiyatli tayyorlashni va strategik noaniqlikning murakkab jamiyatida shaxslarning professional ishga tayyorgarligini rivojlantirishni belgilaydi.

OTMlarning inson kapitalini rivojlantirish va takomillashtirish asosiy tashkiliy va pedagogik maqsadlardan biri bo'lib, zamonaviy muammolarga javob beradigan uni rivojlantirishning samarali strategiyalari va mexanizmlarini izlashga turtki bo'ladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida inson kapitali shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari va omillari ilmiy va uslubiy jihatdan tadqiq qilish bo'yicha iqtisodiy tizimlar va nisbatlarni o'rganishga dialektik va tizimli yondashuv, qiyosiy va solishtirma tahlil, statistik va dinamik yondashuv hamda guruhlash usullaridan foydalanildi.

Ta'lim tashkilotining inson kapitalini o'rganish kognitiv paradigma mantig'i doirasida, fikrlash, idrok etish va axborotni qayta ishlash usullari, turlari va texnologiyalariga murojaat qilish asosida amalga oshiriladi, bu yerda markaziy yadro ijtimoiy moslik, tabiiy moslik, madaniy moslik va uning rivojlanishiga ega bo'lgan shaxsdir [1].

Kognitiv paradigma o'rganilayotgan sub'ektlar (talabalar va professor-o'qituvchilar) o'rtasida insonga yo'naltirilganlik va ta'limning gumanistik yo'nalishiga asoslangan kognitiv-kommunikativ tizimni ishga tushiradi, shu bilan birga professional bilimlarning yetakchi rolini saqlab qoladi. Uning ustuvor yo'nalishi - professor-o'qituvchining professional va shaxsiy rivojlanishi, kognitiv tuzilmalarning shakllanishi va rivojlanishi, shuningdek, subyektga xos bilimlar to'plami (bilim paradigmasi) yoki subyektga xos harakatlar (kompetensiya paradigmasi) emas, balki bilish va o'zini o'zi rivojlantirishning faol mexanizmlarini rivojlantirishdir. Bu, ayniqsa, axborotning haddan tashqari ko'pligi va ko'p qirrali texnologik taraqqiyoti bilan raqamlashtirish davrida juda muhimdir.

Jamiyatning inson kapitalining shakllanishi OTM bitiruvchisining yuqori darajasini oldindan belgilab beradi, bu esa o'z navbatida asosan OTMning o'zi, uning professor-o'qituvchilari tomonidan yaratiladi. Inson kapitali nazariyasining asoslari siyosiy iqtisod klassiklarining tadqiqotlarida asos solingan. Karl Marks ta'kidlaganidek, "asosiy kapitalning rivojlanishi umumiy ijtimoiy bilimlarning to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqaruvchi kuchga aylanganligi darajasining ko'rsatkichidir... va ijtimoiy hayot sharoitlarining o'zi umumiy intellekt nazoratiga bo'ysunadi va unga muvofiq o'zgaradi" [2]. T.Shulst shaxsning bilim va ko'nikmalarini kapitalga tenglashtirib, "inson kapitali" iborasini yaratdi va ta'lim va sog'liqni saqlashga investitsiyalar kelajakda jismoniy kapitalga qaraganda ko'proq daromad keltirishi mumkinligini ko'rsatdi [3].

Inson kapitali nazariyasiga G.Bekker muhim hissa qo'shdi, u "umumiy inson kapitali" (universal xususiyatga ega bilimlar) va muayyan tashkilot yoki faoliyat turi doirasida qimmatga ega bo'lgan "o'ziga xos inson kapitali" tushunchalarini kiritdi [4]. E.Tofflarning ramziy inson kapitali

kontseptsiyasi ham e'tiborga loyiqdir, unga ko'ra bilimlar tugab bo'lmas va bir vaqtning o'zida cheksiz miqdordagi foydalanuvchilar uchun cheklovlarisiz mavjud [5,6].

"Inson kapitali" tushunchasi ilmiy tadqiqotlarda juda noaniq. Tadqiqotlar turli sohalarda (iqtisodiyot, ijtimoiy psixologiya, menejment va boshqalar) olib borilganligi sababli, "inson kapitali" atamasining tor va aniq ta'rifini topish qiyin. Inson kapitali inson tomonidan sotib olingan qimmatli fazilatlar sifatida ta'riflanadi, ular tegishli investitsiyalar orqali yaxshilanadi [7], bu investitsiyalar uzoq muddatli bo'lib, ta'lim, ish joyida o'qitish, sog'liqni saqlash va migratsiyaga investitsiya qilinadi [8]. Olimlarning fikriga ko'ra, inson kapitalining tarkibiy qismlari nafaqat bilim, sog'liqni saqlash, madaniyat va shaxsiy erkinlikni [9], balki atributiv fazilatlar va xususiyatlarni, ishlab chiqarish qobiliyatlarini va funktsional rollarni ham o'z ichiga oladi [10].

Zamonaviy tadqiqotchilar ham qobiliyatlarni inson kapitalining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rishadi. L.Thurowning so'zlariga ko'ra, "odamlarning inson kapitali ularning tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish qobiliyatini ifodalaydi. Inson kapitalining qiymati shunchaki ishlab chiqarish qobiliyatlari narxining ushbu qobiliyatlar miqdoriga ko'paytirilishidir" [11]. L.Thurow uchun inson kapitali odamlarning o'zi emas, balki ularning ishlab chiqarish qobiliyatlari, ko'nikmalari va kompetentsiyalaridir. Faqat inson kapitalining xizmatlari sotib olinadi va sotiladi. O.M.Suslova ham inson kapitalini ehtiyoj va qobiliyatlar nuqtai nazaridan tushunadi. Uning fikricha, "inson kapitali – bu o'z subyekting faoliyati jarayonida o'zaro ta'sir qiluvchi ehtiyoj va qobiliyatlar tizimi bilan ifodalangan kapitalning maxsus shakli" [12].

Rossiyalik olimlar S.A.Dyatlov [13], O.S.Kuzmin, S.Yu.Roshchin [14], R.I.Kapelyushnikov [15] tomonidan olib borilgan tadqiqotlar inson kapitalining ishlashi va undan foydalanish masalalarini qamrab oldi. A.V.Koritskiy [16], I.V.Soboleva [17] va boshqa olimlarning ushbu masala bo'yicha ishlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda inson kapitalining tarkibiy elementlarining yagona, umumiy qabul qilingan tasnifining yo'qligi muammosi mavjud. Ilmiy ishlarda keltirilgan tipologiyalar ko'pincha bir-biri bilan qiyinchilik bilan bog'liq bo'lib, natijada inson kapitalini o'rganish va tahlil qilish jarayoni sezilarli darajada murakkablashadi.

Akademik Q.X.Abdurahmonov «inson kapitali» kategoriyasining mohiyatini tor va keng ma'nolarda izohlaydi. Uning fikricha, inson kapitali tor ma'noda – bu insonning intellekti, sog'lig'i, bilimi, sifatli va unumli mehnati hamda uning turmush sifatidir. Keng ma'nodagi inson kapitali – bu iqtisodiy rivojlanishning intensiv ishlab chiqarish omili, jamiyat va oilani rivojlantirish, mehnat resurslarining bilimli qismi, intellektual va boshqaruv mehnati, yashash va ish joyi muhitidir. Ular inson kapitalini rivojlantirishning ishlab chiqarish omili sifatida samarali va oqilona amal etishini ta'minlashi kerak [18].

ASOSIY QISM

Bugungi kunda jahonda inson kapitali rivoji nafaqat iqtisodiyot, balki butun jamiyatning yangi sifatini shakllantirishda muhim omil sifatida qaralmoqda. Jahon bankining tadqiqot natijalariga ko'ra, o'tish davri iqtisodiyotiga ega mamlakatlarda o'sishning 64 foizi inson kapitalining sifatiga bog'liqligi qayd etilgan, AQShda bu ko'rsatkich 76 foizni, Yevropa davlatlarida esa 74,2 foizni tashkil etgan. Shu bilan birga, mazkur tadqiqotda, inson kapitali rivoji uchun sarflangan har bir dollar kelgusida mamlakatga 3-6 dollar foyda keltirishi ta'kidlab o'tilgan.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab ayniqsa so'ngi 6 yilda Harakatlar strategiyasi va uning mantiqiy davomi hisoblanmish Taraqqiyot strategiyasi doirasida O'zbekistonda inson kapitalini yuksaltirish, jumladan ta'lim va ilm-fanni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, aholini, ayniqsa yoshlarning jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishlari uchun sharoitlar yaratish va salomatligini mustahkamlash, madaniy va ma'rifiy ongini yuksaltirish bo'yicha qator ishlar amalga oshirildi. Ushbu maqsadlar uchun davlat byudjetidan sarf etiladigan xarajatlar 4,3 baravarga oshirildi.

Ta'lim sohasi davlatning kelgusidagi rivoji va taraqqiyoti uchun xizmat qilishini inobatga olib ta'lim-tarbiyaga katta e'tibor qaratildi. Rivojlangan davlatlar kabi uzluksiz ta'lim tizimini muntazam takomillashtirib borish, sifatli ta'lim-tarbiya berish, malakali kadrlarni tayyorlash maqsadida maktabgacha ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshiruvchi vazirlik (Maktabgacha ta'lim vazirligi) tashkil etildi. Bunda, maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni 5211 tadan 19316 taga,

maktablar soni 9719 tadan 10289 taga yetkazildi, 11 yillik majburiy maktab ta'limi qayta tiklandi, maktab o'qituvchilarining ish yuklamasi maqbullashtirildi va majburiy mehnatga barham berildi, shuningdek ta'lim sohasi vakillarining oylik maoshi qariyb 4 baravarga oshirildi, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyatida boshlang'ich sinf o'quvchilarini bosqichma-bosqich bepul ovqat bilan ta'minlash tizimi joriy etildi, OTM soni 70 tadan 154 taga yetkazildi, oliy ta'limdan keyingi ta'limning ikki pog'onali tayanch doktorantura (PhD) va doktorantura (Doctor of Science) tizimi joriy etildi.

Ta'lim va fan sohalariga investitsiya kiritish, bu – buyuk kelajak uchun sarmoya degani. Ana shu g'oya ortidan va izchil islohotlar natijasida maktabgacha ta'lim bilan qamrov darajasi 27,7 foizdan 67 foizga, maktablardagi malakali oliy ma'lumotli o'qituvchilar ulushi 81,8 foizdan 87,8 foizga, yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrov darajasi 9 foizdan 28 foizga yetkazildi va Global innovatsion indeksi reytingi bo'yicha O'zbekiston 122 o'rindan 86 o'ringa ko'tarildi. Shuningdek, sohada islohotlarni izchil davom ettirish maqsadida 2026 yilga qadar Taraqqiyot strategiyasi doirasida maktabgacha ta'limda qamrov darajasini hozirgi 67 foizdan 80 foizga yetkazish, 7 mingdan ziyod yangi nodavlat MTTLarni tashkil etish, xalq ta'limi tizimida qo'shimcha 1,2 million o'quvchi o'rnini yaratish, malakali o'qituvchilarning oylik maoshlarini bosqichma-bosqich 1 000 AQSh dollari ekvivalentiga yetkazish, oliy ta'limda qamrov darajasini 50 foizga, nodavlat OTMlar sonini kamida 50 taga yetkazish, iqtisodiyotga innovatsiyalarni keng joriy qilish, sanoat korxonalari va ilm-fan muassasalarining kooperatsiya aloqalarini rivojlantirish belgilab olindi [19].

Oliy ta'lim muassasalarida inson kapitalini rivojlantirish – sifatli ta'lim, ilmiy-tadqiqot imkoniyatlari, raqamli infratuzilma, professor-o'qituvchilarining malakasi va xalqaro hamkorlikka bog'liq. Asosiy omillar qatoriga o'quv dasturlarini bozor talablariga moslashtirish, innovatsion muhit yaratish, ustoz-shogird an'alarini kuchaytirish va talabalarning kreativ fikrlashini rag'batlantirish kiradi.

OTMlarda inson kapitalini rivojlantirish talabalar va professor-o'qituvchilarning bilim, ko'nikma, farovonlik va tajribasiga investitsiya qilishga asoslangan. Asosiy omillar qatoriga yuqori sifatli ta'lim, tadqiqotlar, raqamli texnologiyalardan foydalanish, akademik mobillik, zamonaviy ishchi kuchini yaratish va bitiruvchilarning mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash uchun biznes bilan hamkorlik kiradi.

“Ta'lim muassasasi ijtimoiy normalar va munosabatlar tizimi, shuningdek, umumiy ta'lim funktsiyalari bilan bog'langan tashkilotlar va muassasalar to'plamidir. Ta'lim muassasasining asosiy (an'anaviy) vazifasi – bu bilim, ko'nikma, ijodiy faoliyat va dunyoga hissiy-qiymatli munosabatda mujassamlangan inson faoliyatining ijtimoiy jihatdan ahamiyatli tajribasini yangi avlodlarga etkazishdir” [20]. Jamiyatning ijtimoiy tuzilishini qayta tiklashda ta'limning muhim roli shubhasizdir. Ma'lumki, oliy ta'lim tizimi ijtimoiy guruhlar uchun ijtimoiy zinapoyadan yuqoriga ko'tarilish uchun o'ziga xos ijtimoiy lift bo'lib xizmat qilmasdan (masalan, past mavqega ega ijtimoiy guruhlar vakillarining umuman OTMlarga yoki xususan, elita OTMlariga kirishiga to'sqinlik qilish orqali) ijtimoiy tengsizlikni davom ettirishi mumkin. Aksincha, bu tizim yuqoriga ko'tarilish ijtimoiy harakatchanligi uchun kanal bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Reytinglarni yaxshilash va samarali OTM brendini yaratish nuqtai nazaridan, oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari va xodimlariga qo'yiladigan talablarni oshirish zarur. Biroq, OTMlar inson resurslarini boshqarishda jiddiy muammolarga duch kelmoqda, jumladan:

yuqori daromadlar va martaba istiqbollari tufayli real iqtisodiyotga o'tadigan eng yaxshi OTM bitiruvchilarini jalb qilish;

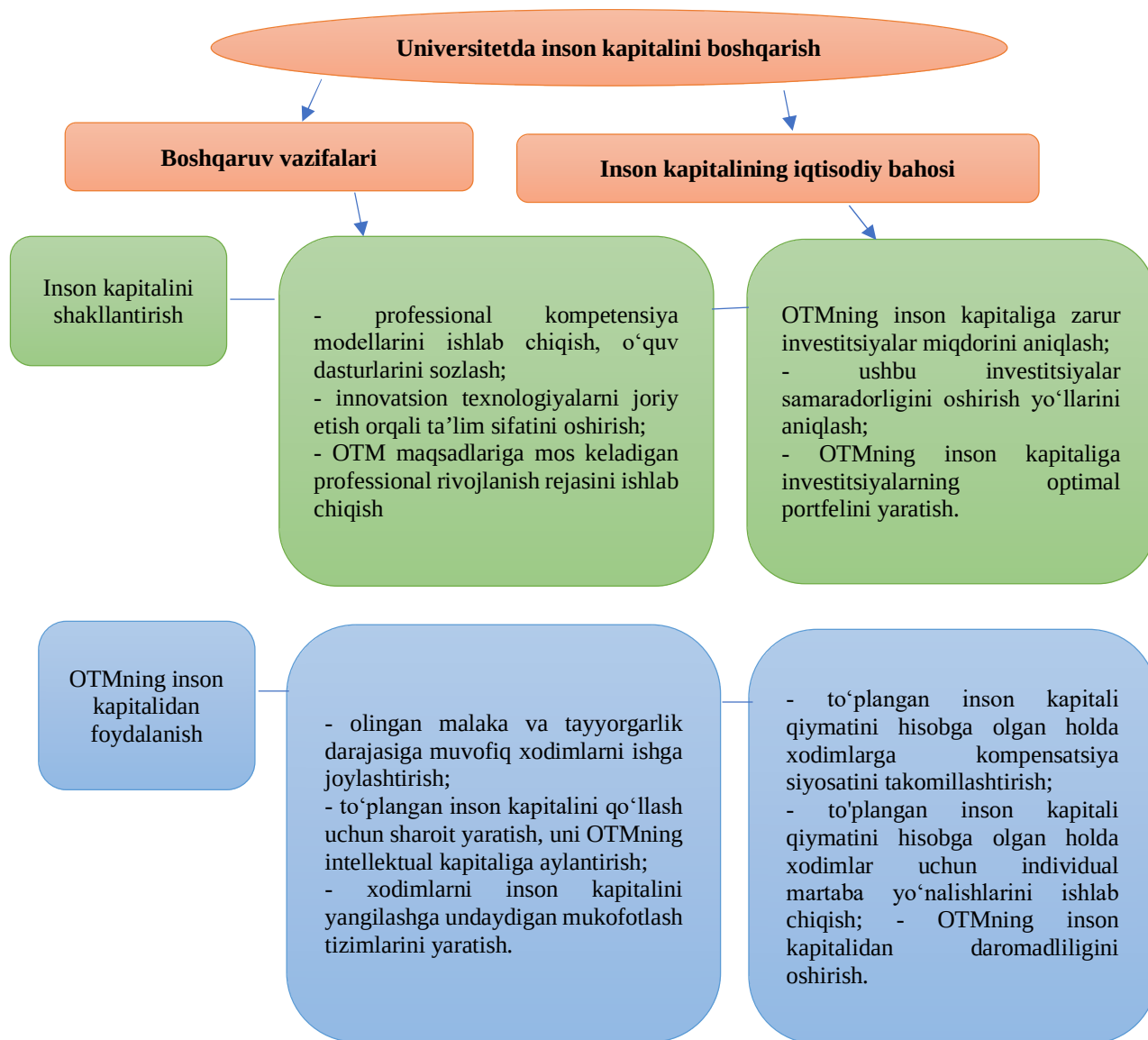
OTMning ta'lim va ma'muriy funktsiyalaridagi zamonaviy muammolarni hal qilish uchun malakali kadrlar yetishmasligi;

OTMning ta'lim sifati ko'rsatkichlari va ta'lim xizmatlari xodimlarning ish haqi bilan bog'liq emasligi;

OTMlar tarkibiy bo'linmalar faoliyatini baholash uchun reyting tizimlaridan foydalanadilar va akademik xodimlarni baholashda individualizatsiya yo'qligi, bu esa samarali rag'batlantirish tizimini ishlab chiqishni murakkablashtiradi.

Yuqori samarali xodimlarni jalb qilish tashkilotga o'z iste'dod va qobiliyatlaridan ishchi kuchida foydalanish imkonini beradi, bu esa bugungi sharoitda ilmiy va ta'lim faoliyatini olib borishning samarali usuli hisoblanadi. Shu munosabat bilan, nafaqat iqtidorli xodimlarni jalb qilish, balki strategik dasturlar va maqsadlarga muvofiq tashkilotning inson kapitalini boshqarish jarayonining samaradorligini oshirish ham muhimdir (1-rasm).

Avvalo, professor-o'qituvchilar va ma'murlar uchun ish faoliyatini baholash tizimini ishlab chiqish va qo'llab-quvvatlash zarur. Iste'dodlarni boshqarish tizimi ikkita natijaga erishadi: talabalarining ish faoliyati va professor-o'qituvchilarning ish faoliyati. Oliy ta'lim talabalarining ish faoliyatini o'lchash tizimini ishlab chiqqan, ammo professor-o'qituvchilarning ish faoliyatini baholash va o'lchash tizimi hali ham nazariy va amaliy jihatdan boshlang'ich bosqichda. Oliy ta'lim muassasalarida inson kapitalini baholash usullarining roli ortib bormoqda. Bu usullar bugungi kunda qo'llaniladigan ushbu kapitalni baholash uchun texnika va usullar to'plamini ifodalaydi. Bularga quyidagilar kiradi [21]:

1-rasm. OTMning inson kapitalini boshqarish tizimida inson kapitalining maqsadlari va iqtisodiy bahosi

- ✓ inson kapitali tomonidan yaratilgan daromadni diskontlangan baholash;
- ✓ insonning orttirilgan bilim va ko'nikmalar zaxirasini miqdoriy baholash;

- ✓ ixtisoslashgan inson kapitalini miqdoriy baholash;
- ✓ sogʻliqni saqlash kapitali, taʼlim kapitali va madaniy kapitalni iqtisodiy baholash (investitsiya usuliga asoslangan iqtisodiy baholash);
- ✓ fizik va pul koʻrsatkichlarini oʻz ichiga olgan inson kapitalini integratsiyalashgan baholash;
- ✓ mikro va makro darajalarda inson kapitalini baholash;
- ✓ ijtimoiy hisob matritsasi (makroiqtisodiy baholash);
- ✓ investitsiya hajmi va ushbu qiymatning kompaniya balansidagi umumiy qiymatiga asoslangan inson kapitalini baholash.

Oliy taʼlim islohotining hozirgi sharoitida OTMlar oʻz faoliyatini doimiy ravishda diversifikatsiya qilish va boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish zarurati bilan duch kelmoqdalar. Bu OTM xodimlari orasida inson kapitalini eng muhim iqtisodiy resurs sifatida baholashni taqozo etadi.

Inson kapitaliga investitsiyalarni boshqarish OTM boshqaruv tizimining umumiy tizimi boʻlib, uning xodimlari, bilimlari va moliyaviy boshqaruv tizimlari bilan oʻzaro taʼsir qiladi va taʼlim muassasasi strategiyasiga muvofiq resurslarni inson kapitali uchun ortib borayotgan qiymatga aylantirishni taʼminlaydi.

OTM xodimlari uchun individuallashtirilgan ish faoliyatini baholashdan inson kapitalini baholashning iqtisodiy va matematik usullari va modellari bilan birgalikda foydalanish tashkilotlarga strategik maqsadlariga erishishga qaratilgan samarali xodimlarni ragʻbatlantirish tizimini yaratish imkonini beradi.

XULOSA

Shunday qilib, OTMning inson kapitali taʼlim muassasasining samaradorligi va barqarorligining asosiy tarkibiy qismidir. Institutsional xotiraning tashkiliy madaniyat, amalga oshirilgan taʼlim dasturlari, professor-oʻqituvchilar va xodimlar oʻrtasidagi mustahkam professional munosabatlar va oʻzaro taʼsirlar hamda jamoaviy ish orqali uzatilishi oliy taʼlimning barqarorligi va muvaffaqiyatini taʼminlaydi.

OTMda inson kapitalini rivojlantirish oliy taʼlim muassasasining raqobatbardoshligini oshirishning nomoddiy asosi boʻlib, OTM faoliyatining quyidagi ustuvor yoʻnalishlarini belgilaydi:

- oʻqituvchilar uchun kasbiy oʻsish tizimini yaratish orqali professor-oʻqituvchilar va xodimlarni doimiy ravishda rivojlantirish;
- professor-oʻqituvchilar va xodimlarning kasbiy rivojlanishi va martaba koʻtarilishini qoʻllab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;
- inson kapitaliga investitsiya kiritish;
- tashkilot ichida qulay psixologik muhit yaratish;
- professor-oʻqituvchilar tarkibining korporativ madaniyatini mustahkamlash;
- zamonaviy tendensiyalarni hisobga olgan holda samarali kadrlar siyosatini amalga oshirish.

OTM rahbari inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirishda alohida rol oʻynaydi. Ular taʼlim muassasasining inson kapitalini rivojlantirish siklining barcha bosqichlarida toʻgʻri tashkiliy, boshqaruv va pedagogik qarorlar qabul qilishlari kerak.

Yaqin kelajakdagi oldindan aytib boʻlmaydigan dunyoda OTM rahbarining kelajak bilan aloqa qilish strategiyasini ishlab chiqish qobiliyati yuqori baholanadi, bu esa tizimli fikrlashni; ijodkorlikka eʼtiborni qaratishni (yangi loyihalarni boshlash va ishga tushirish: taʼlim, tashkiliy, boshqaruv va boshqalar); va oʻzini rivojlantirishni (oʻqitish va qayta tayyorlashga tayyorlik, innovatsiyalarga ochiqlik) talab qiladi.

Ham taʼlim muassasasi xodimlari, ham OTMning oʻzi tomonidan amalga oshiriladigan inson kapitaliga investitsiyalarning samaradorligi mezoni taʼlim va tadqiqot faoliyatining samaradorligini oshirishdir. OTM inson kapitaliga investitsiyalarning samaradorligini faqat uning umumiy maqsadiga erishish nuqtai nazaridan baholash mumkin: kelajak avlodlarni kelajakda, juda murakkab (texnologik va axborotga asoslangan) jamiyatda hayot va professional faoliyatga tayyorlash.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Кельчевская Н.Р., Ширинкина Е.В. Институциональная модель драйверов цифрового развития человеческого капитала в стратегической перспективе / Н.Р.Кельчевская, Е.В.Ширинкина // Вопросы управления. – 2022. – № 1(62). – С.83-92.
2. Qarang: Марк К. Экономические рукописи 1857-1859 гг. / К.Маркс, Ф.Энгельс; Соч. – 2-е изд. – Т. 46. – ч. 2. – 618 с.
3. Шульц Т. Инвестиции в человеческий капитал: монография / Т.Шульц. – Лондон, 1971. – 522 с.
4. Qarang: Беккер Г. Современная социологическая теория в ее преемственности и изменении / Г.Беккер. – М.: Иностранная литература, 1961. – 895 с.
5. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI века / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2003. – 669 с.
6. Qarang: Becker G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. – Journal of Political Economy Vol.70, № 5, Part 2, 1962. – С. 9-49.
7. Матвеева А.С. Формирование системы управления человеческим капиталом в национальных исследовательских университетах: дисс. ... канд. эконом. наук: 08.00.05 / Матвеева Анастасия Сергеевна. – М., 2019. – 233 с.
8. Роков А.И., Балкина Е.С., Ледовская К.А. Инвестиции в человеческий капитал как фактор успешного развития организаций и общества в эпоху цифровой экономики / А.И.Роков, Е.С.Балкина, К.А.Ледовская // Стратегии бизнеса. – 2023. – Том 3. – № 1. – С. 27-30.
9. Дятлов С.А. Основы теории человеческого капитала. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2024. – 215 с.
10. Стратегическая психология глобализации: психология человеческого капитала: учеб.пособие / под науч. ред. А.И.Юрьева. – СПб., 2024.
11. Qarang: Thurow L. Investment in Human Capital. Belmont, 1970.
12. Суслова О.М. Теоретико-методологические вопросы исследования человеческого капитала // Экономическая наука современной России. 2022. № 2. – С. 72-82.
13. Дятлов С.А. Основы теории человеческого капитала. – СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 2024. – 142 с.
14. Кузьмич О.С., Роцин С.Ю. Влияние здоровья на заработную плату и занятость: эмпирические оценки отдачи от здоровья: препринт WP15/2007/02. – М.: ГУВШЭ, 2023. – 60 с.
15. Капелюшников Р.И. Сколько стоит человеческий капитал России? препринт WP3/2012/06 / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2022. – 76 с.
16. Корицкий А.В. Человеческий капитал как фактор экономического роста регионов России / науч. ред. Т.В.Григорова; Сибирский университет потребительской кооперации. Новосибирск, 2020. – 368 с.
17. Соболева И.В. Парадоксы измерения человеческого капитала // Вопросы экономики. 2024. № 3. – С. 51-70.
18. Абдурахмонов Қ.Х. тахрири остида Инсон тараққиёти. Дарслик. – Т.: Иқтисодиёт, 2022. – 542 б/
19. <https://strategy.uz/index.php?news=1599>
20. Зырянов В.В., Носкова А.В., Осипова Н.Г., Титова М.А. Национальная система образования в России: проблемы и перспективы в контексте реформирования и глобализации // Вестник Московского университета. Серия 19. Социология и политология. 2025. №2. – С. 94.

21. Караваева А.В. Процесс капитализации знаний в вузе как один из методов оценки стоимости человеческого капитала // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2021. – № 10. – С. 49-55.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000